

DİLİMİZDE “-mAyA (-mAğA) BAŞLAMAK” YAPISINDA

BİR BİRLEŞİK FİLDEN SÖZ EDİLEBİLİR Mİ?

Can a Compound Verb in the Structure of “-mAyA (-mAğA) Başlamak” be Mentioned in Our Language?

Jale ÖZTÜRK*

Özet

Eski Türkçeden beri dilimizde bazı fiillerin tekli kullanımı yanında bir başka fiille birleşerek birleşik fiil oluşumunda yer aldıkları görülmektedir. Ögü bil-, köre al-, gele yorı-gibi. Zamanla bazı fiillerin yeni ortaya çıkan kullanışları, birleşik fiilin bir parçası oldukları düşüncesini doğuruyor. Bu yazıda başla- fiilinin yönelmeli isim-fiil aldığı bir fiil birleşmesinin meydana gelip gelmediği, çeşitli açılardan incelenmiştir. Yapılan incelemeler sonucunda -mAyA (-mAğA) başla- şeklinde bir fiil birleşmesinden söz edilemeyeceği kanaatine varılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Birleşik Fiil, Başlamak, Yardımcı Fiil, Dolaylı Tümleç, Yönelme Hâli.

Abstract

Technical studies about former state Turkish language make it clear enough that while some verbs are used alone other verbs show tendency for the use with another verb to derive a compound verb like” ögü bil-, köre al-, gele yorı- “ etc. This shows that within time recent treatments of some verbs look as if they are a part of the compound verb. are a component of a compound verb. In this study, it has been, from different aspects, studied whether there occurred a verb combination considering that the verb “ başla-” is inflected with case of an infinitive or not. From the studies carried out, it has been concluded that it is not possible to discuss a combination of the verbs “ - mAyA (-mAğA) and “başla-” respectively.

Key Words: Compound Verb, Başlamak, Auxiliary Verb, Indirect Sentence Complement, The Dative.

Giriş

İnsanoğlu gelişen dünyada ihtiyaç duyduğu yeni kavramları karşılamak için dilde bir çok yöntem geliştirmiştir; kelime köklerinden kelime türetmek.(bilim, işlek vb.), kelimelere yeni anlamlar yüklemek (işleri **yoluna** koydum, dolmuş vb.), kelime grupları oluşturmak (kargaburun, bilgisayar vb.), yabancı dillerden alıntı yapmak.(televizyon, teyp, saat vb.), canlılığını yitirmiş kelimeleri dile tekrar kazandırmak (yanıt, ulus vb.), birden fazla kelimeyi birleştirerek kısaltmak (elmek, delgeç vb.) gibi. Türkçede bu yöntemlerin hepsinin kullanıldığı görülmektedir. Ancak, biz konumuz gereği bunlardan, kelime grupları arasında yer alan **birleşik fiil** üzerinde duracağız. Kelime grupları içinde bir hareketi karşılamak veya bir hareketi tasvir etmek üzere yan yana gelen kelimeler topluluğundan oluşan **birleşik fiiller** oldukça önemli yer tutmaktadır. Zaman içinde bazı fiillerin yeni ortaya çıkan kullanışları, birleşik fiilin bir parçası oldukları düşüncesini doğurmaktadır. Bu sebeple, bu tür fiillerin bazı kullanımlarının yardımcı fiil mi, yoksa esas fiil göreviyle mi kullanıldığını ayırt etmek gittikçe zorlaşmıştır (Zülfikar, 2005). Bu fiillerden

* Yrd.Doç.Dr., Mustafa Kemal Üniversitesi.

biri de **başla-** fiilidir. başla- fiili yönelmeli –mA ve –mAk ‘lı isim-fiil aldığı takdirde bu yapı bir birleşik fiil midir? Yani başla- fiili burada esas fiil olarak mı, yoksa yardımcı fiil olarak mı kullanılmıştır? Bu yazıda bu soruya cevap aranacaktır.

Almanca Zusammengesetztes Verbum, Komplexes Verbum; Fransızca Verbe Compose, Verbe Complex; İngilizce Compound Verb, Complex Verb; Osmanlıca Mürekkep Fiil terimleri ile karşılanan birleşik fiiller konusu aslında Türkiye Türkçesi açısından yeteri kadar derinlemesine çalışılmadığı için yapılan tanımlamalar ve tasnifler, bu konuda kafalarda oluşan sorulara cevap vermediği gibi yeni soru işaretlerinin oluşmasına sebep olmaktadır.

Birleşik fiil konusunda kimler ne demiş? Kısaca göz atalım:

Ergin “*Birleşik fiil, bir yardımcı fiille bir ismin veya bir fiil şeklinin meydana getirdiği kelime grubudur.*” (Ergin,1972;386)

Korkmaz, “*İsim soylu bir kelimeyle etmek, eylemek, olmak yardımcı fiillerinin birleşmesinden veya iki ayrı fiil şeklinin anlamca kaynaşmasından oluşmuş fiil türü* (Korkmaz,1992) şeklinde tanımlamıştır.

Topaloğlu’nun tanımı da Korkmaz’ın tanımına benzer, “*Bir yardımcı fiilin bir isme veya bir fiil şekline eklenmesiyle meydana gelen öbek.*” (Topaloğlu, 1989)

Hatipoğlu ise , “*birleşik eylem: Bir sözcük ile biçim veya anlam bakımından kaynaşıp, kalıplaşan eylem.*” diyerek birleşik fiillerdeki kaynaşma ve kalıplaşma özelliğini vurgulamıştır. (Hatipoğlu, 1982)

Ercilasun “*Birleşik fiil bir kelime grubudur. Kelime gruplarında esas; mânâca bir bütünlük teşkil etmek ve cümle içinde tek kelime muâmesi görmektir. Kelime gruplarına iştirak eden unsurlar; asıl mânâlarından az veya çok farklı , yeni ve tek bir mânâ ifade etmek üzere bir araya gelirler. Birleşik fiilde de bu, böyledir. İster iki tarafı da fiil olsun, ister bir tarafı isim bir tarafı fiil olsun her birleşik fiil, bir tek kavramı karşılar. Hareket, oluş ifade eden bir kavramı karşılamak için basit ve türemiş fiillerden nasıl istifade ediyorsak, birleşik fiillerden de aynı şekilde faydalanırız. Yani bir kavramı anlatma ve fonksiyon bakımından basit ve türemiş fiillerle birleşik fiiller arasında hiç fark yoktur. Tıpkı yapım eki ile türetilmiş bir fiilin tek bir oluşu veya kılışı ifade etmesi gibi, kelimelerin bir araya getirilmesiyle meydana gelen birleşik fiil de tek bir oluşu veya kılışı anlatır.*” (Ercilasun,1984:48) diyerek konuya açıklık getirmiştir.

Gabain, “*Birbirine bağlı iki fiil şeklinin sıkı surette birleşmesinden meydana gelen ve yalnız bir oluş anlatan fiil birleşmelerinin birinci kısmı yeni fikir nüansları veren bir zarf değildir.*” (Gabain,1953: 16) diyerek yalnızca iki fiilin birleşmesinden oluşan grubu içine alan bir tanımlama yapmıştır.

Zeynalov “*Birleşik eylemleri, analitik yolla oluşan çeşitli birleşmelerin içindekilerden ayırmak için birkaç ana prensibe dayanmak gerekiyor. Evvelâ birleşik eylemlerden her kısmının müstakil anlamı olmalı. Her iki taraf eylem olarak karışmalı ve tek bir mefhum oluşturmali. Böyle olduğunda çeşitli terkibi eylemler, eylemli birleşmeler, tasviri eylem şekilleri bu gruba dahil olamaz.*” (Zeynalov, 1986;455-468) diyerek diğer araştırmacılardan farklı bir bakış açısı getirir.

Z. Kargı Ölmez de Zeynalov’a benzer bir düşünceyi dile getirir; *iki adın ya da ad soylu sözcüğün birleşik ad oluşturduğu gibi sadece iki eylemin anlam ve biçim yönünden kalıplaşarak oluşturduğu yapılarıdır. Yani tasvir fiili denilen gidivermek, düşeyazmak, yapabilmek gibi sözcüklerdir.*” (2003;120)

Zeynalov, Zuhul Kargı ölmez ve Gabain **birleşik fiil** terimi ile fiil+ fiil birleşmesini kabûl ederken, diğer araştırmacılarımızın hem isimlerle hem fiillerle birleşerek tek bir eylemi karşılayan yapıları ayırım yapmadan birleşik fiil kabul ettiklerini görmekteyiz. Ancak bu bakış açısı farkı, yazımızın

konusu olan **yönelmeli isim-fiil almış başla-** fiilinin birleşik fiil olup olmadığı konusuna herhangi bir açıklık getirmediği için konu üzerinde daha fazla durmayı gerekli görmüyor ve yardımcı fiil konusunda dil bilgisi uzmanlarının görüşlerine değinmek istiyorum:

Korkmaz “İsim soylu veya isimleşmiş fiil soylu Türkçe kelimelerle, yabancı kaynaklı isim soylu kelimelerin fiilleştirilmesinde kullanılan *imek, etmek, olmak, eylemek, kılmak* fiilleri: *yorgundum* (< *yorgun i-dim*), *hissetmek, yardım etmek, kanaat etmek, şükr eylemek, namaz kılmak, hasıl olmak, hazır olmak, iyi olmak, pişman olmak, disipline etmek, sosyal olmak, gidecek olmak, okumuş olmak, yazmaz olmak vb.*” (Korkmaz,1992) şeklinde tanımlamıştır.

Güneş, “İsimlerle kullanılarak, onların anlamına hareket ifadesi kazandıran; veya birlikte kullanıldıkları asıl fiilin anlamında bir takım değişiklikler meydana getiren fiillerdir. Yardımcı fiillerin bir kısmı, asıl fiil olarak da kullanılır. Bazı yardımcı fiiller ise hem isimlerle, hem fiillerle bir araya gelerek birleşik fiil oluşturabilir; bu esnada kendi özel anlamından uzaklaşarak, adeta bir yapım eki özelliği kazanır.” (Güneş,1995: 160) şeklinde ifade etmiştir.

Türkçe Sözlükte de benzer bir karşılık verilmiş, “İsim soylu kelimelerin veya bazı fiilimsilerin fiil gibi kullanılmalarını sağlayan *imek, etmek, eylemek, olmak, kılmak* fiilleri, yardımcı eylem: *Hasta idim. Naz eyledi. Arz olunur gibi.*” (<http://www.tdk.gov.tr/TKKSOZLUK/SOZBUL>).

Topaloğlu ise yardımcı fiil ve yarı yardımcı fiil terimleri olarak iki farklı terim kullanmayı uygun bulmuş:”*yardımcı fiil.* (*Osm. Fi'l iâne; Fr. Verbe auxiliaire*). *İsimlerin sonuna gelerek onların fiil gibi kullanılmalarını sağlayan tek başına da anlamı olduğu hâlde genellikle bu görevi yerine getirmeye yarayan fiil. Bugünkü Türkçede kullanılan yardımcı fiiller etmek, eylemek, olmak kılmak'tır. yarı yardımcı fiil: Tek başına anlamı olduğu hâlde zarf-fiil eki -(y)A ve -(y)I almış bazı fiillerden sonra gelerek birleşik fiil yapan fiil.*” (Topaloğlu, 1989)

Ergin, birleşik fiil grubu hakkında bilgi verirken yardımcı fiili “*Fiille birleşik fiil yapan yardımcı fiiller ise bil-, ver-, gel-, gör-, dur-, kal-, yaz-, koy-(ko-) fiilleridir. Bunların başına fiillerin vokal, nadir olarak da -ip, ip gerundiumu getirilerek birleşik fiil yapılır. Asıl mânâ gerundium fiilinin mânâsıdır. Yardımcı fiiller mânâları ile değil, sadece yardımcı fiil fonksiyonu ile çekim unsuru olarak vazife görürler*” (1972;386) şeklinde ifade etmiştir.

Zuhal Kargı Ölmez, yardımcı eylemleri sadece ad ya da ad soylu sözcükler ve eylemsilerle birlikte kullanılan ve onları eylemleştiren, kimi zaman da birleştiği sözcükle beraber gerçek anlamından sıyrılarak deyim oluşturan eylemler ya da sözcükler olarak kabul edebiliriz (Ölmez, 2003;120), diyerek konuya Ergin’den farklı bir şekilde yaklaşmıştır.

İleri sürülen bu görüşlerden anlaşılacağı gibi yardımcı fiilin görevi birinci kelimeyi fiilleştirmek veya birlikte kullanıldığı fiilimsileri tasvir etmektir. Yani yardımcı fiil olarak kullanılan kelime, anlamı ile oluşturduğu birleşik yapıya bir katkıda bulunsa da vazifeli bir unsur olarak düşünmek yanlış olmayacaktır. Ergin “*Eğer bir fiil kendi manası ile kullanılmışsa zarf almış müstakil fiilden ibarettir. Yok eğer o fiil manası ile değil de çekim unsuru olarak görülüyorsa yardımcı fiildir ve orada birleşik fiil vardır*” (Ergin, 1972: 388) diyerek bu konuda çok kesin bir ifade kullanmıştır. Birleşik fiil, yardımcı fiil kavramlarını bu şekilde açtıktan sonra, yazımıza konu olan **-mAyA başla-** şeklinde bir birleşik fiilden söz edilebilir mi sorusunun cevabını arayalım. Öncelikle, araştırmacıların bu konuda ileri sürmüş oldukları görüşlere bakalım:

Gabain, “**Türkçede Fiil Birleşmeleri**” adlı makalesinde üç grup birleşmeden söz eder; bunlardan üçüncüsünde **modal yardımcı fiillerle** olan birleşmelerden söz ederken, bu yardımcı fiillerin esas anlamlarını tamamen koruduklarını belirttikten sonra *başla-, bil-, buyur-, gör-, kal-, kel-, sa-* fiillerinin bu tipten modal fiiller olduğunu ifade eder. Bu fiil birleşmelerine verdiği örnekler de şu şekildedir:

Ol sözleri söyleyü başladı : başla- fiili ile ilgili olarak bugün bu birleşmenin mastarın dativ hali ile kullanıldığını da belirtir.

Sakla-yu bil-, gitmeye bilirsin

otar-ı gidesiz (otlatmaya gidersiniz)

tar dirilme-yi gör ! (sakın darda kalma)

ve-re kıl !

ver-e kel ! (veriver) gibi. (Gabain,1953: 24-25)

Karahan “ **Başla-**, çalış-, iste- gibi aslında yardımcı fiil olmayan bazı fiiller; “- maya **başla-**, - mak iste-, maya çalış-“ kalıpları içinde yardımcı fiil olarak da kullanılır ve birlikte kullanıldığı hareket isimlerini tasvir eder” (Karahan, 2005:79) diyerek - **mAyA başla-** birleşik fiilinin varlığını dile getirmiştir.

Zülfikar (2005:sayı: 643) ise, yapmak fiili yardımcı fiil mi yoksa esas fiil mi, bunu ayırt etmek gittikçe zorlaşıyor dedikten sonra, burada yalnızca yapmak fiili ele alındı. Aynı gelişme ve yaşanan sorunlar *olmak, almak, başlamak, bulunmak ve koymak* gibi fiillerde de söz konusudur diyerek sorunu dile getirmiş ama bu konuya daha fazla açıklık getirmemiştir.

Eckmann, Çağatayca El Kitabı adlı eserinde **başla-** fiilini bir birleşik fiilin parçası olarak değerlendirmiş. “ *akara başladı baş u töküle başladı tiş “ baş ağarmağa ve diş dökülmeğe başladı” FK 76b:12 kan saça başladı yığıdın közi “ gözü ağlamaktan kan saçmağa başladı” H 42a:4. Gerundium yerine bazen – mak/- mek fiil ismi kullanılır” ulus başladı ‘arz-ı hal eylemek, Sikender bile kil ü kal eylemek” halk dilek sunmaya, İskender ile sohbet etmeye başladı” İsk.209b:16*” (Eckmann,1988:109)

Hacıeminoğlu da Çağatayca iktidar ifade eden birleşik fiiller başlığı altında **başla-** fiili ile kurulanlara *akara başla-* ve *saça başla-* örneklerini vermiştir(Hacıeminoğlu,1992;268).

Bayraktar da **başla- Yardımcı Fiili ile Yapılan Birleşik Fiiller** başlığı altında “{- A} **başla-** eklendiği fiile “-maya başlamak” anlamı veren bu birleşik fiil, **başla-** yardımcı fiilinin {-A} zarf-fiil ekiyle bir arada kullanımından oluşmaktadır. İlk olarak Harezmi Türkçesinde kullanımı tespit edilen bu birleşik fiil, Kıpçak ve Eski Anadolu Türkçesi dönemlerinde de kullanılmaya devam etmiş, Türkiye Türkçesinde kullanımdan düşmüştür.” diyen Bayraktar başla- fiilinin tarihî metinlerdeki bu kullanımını bir yardımcı fiil olarak değerlendirmiştir (Bayraktar, 2004: 370-371).

Şimşek ise, günümüz Türkçesinde böyle bir birleşik fiilin varlığından daha kesin bir ifade ile söz eder:”Yönelme durumundaki -mek’li eylemden sonra gelen **başla-** eylemi de bileşik eylem oluşturur. Bu bileşik eylem “Başlama eylemi” ile görevdeş görünüyor:

kullanılmağa başlamak=kullanılır olmak

çekinmeğe başlamak=çekinir olmak

uygulamaya başlamak=uygulanır olmak

tanınmağa başlamak=tanınır olmak

hissetmeğe başlamak= hisseder olmak

Görüldüğü gibi, bu bileşik eylem, kavram yönünden, geniş zaman ortacı ile “olmak” yardımcı eyleminden oluşan “Başlama eylemi “ile büyük ölçüde uyuşmaktadır. Bunun nedeni “başlamak” eyleminin sözlük anlamının, söz konusu kavrama uygun düşmesidir.

Sonuç olarak “demek istemek”, çekinmeğe başlamak” gibi bileşiklerin oluşturdukları öğelerin kavramca da vurguca da birleştiği düşünülerek “ bileşik eylem” olarak alınmalarında zorunluluk vardır” (Şimşek,1987;65-66)

Hacıeminoğlu (1992) ve Ecmann’ın (1988) birleşik fiil olarak değerlendirdikleri **fiil + ünlü zarf-fiil + başla-** kullanımına Harezmi Türkçesi, Kıpçak Türkçesi ve Eski Anadolu Türkçesi metinlerinde rastlanmaktadır. Türkiye Türkçesinde ise böyle bir kullanıma rastlanmamıştır. Tarihî metinlerdeki –I **başla-** ve –A **başla-** kullanımları yerine Türkiye Türkçesinde –mAyA **başla-**, -mAĞA **başla-** kullanılmaktadır, düşüncesi ile görüldüğü üzere bu konuya yer veren araştırmacılar yönelme durumundaki –mek’li fiilden sonra gelen **başla-** fiilinin birleşik fiil oluşturduğu görüşündedirler. Ancak bu konuda Ergin “ Bugün vokal gerundiuları tek olarak kullanılmadıkları için görüldükleri yerde birleşik fiilin var olduğu kolayca anlaşılır. Eski devirlerde ise vokal gerundiumu birleşik fiil unsuru olduğu gibi tek başına zarf da olduğu için o devirlerde birleşik fiille zarflı müstakil fiili ayırmak biraz dikkat ister. Hatta bazı tanınmış gramerciler bu hatayı işlemişler ve eski devrin zarflı müstakil fiillerini de birleşik fiil olarak göstermişlerdir.” (Ergin;1972: 388) diyerek bu konuda uyarmıştır.

Türkiye Türkçesinde –maya **başla-** ve mağa **başla-** kalıbında bir birleşik fiil olup olmadığını anlamak için öncelikle **başla-** fiilinin anlamına TDK Türkçe Sözlük’ten bakarak başlayalım:

başlamak (-e) 1. Bir işe girişmek, harekete geçmek:” Şairliğe on sekiz yaşında gazel ve rübailerle başlamıştı.”H.Taner; 2. (nsz) Çalışır, işler yürür duruma girmek: “ Bundan başka , evlenme hayatı da oldukça başarılı başladı.” H.E. Adıvar; 3. Olmak, oluşmak, ortaya çıkmak, doğmak:” Şiirimiz milletimizin Anadolu’daki teşekkülü ile başladı.” Y.K Beyatlı; 4. Görünmek;” Kasabanın kenar mahallelerinden sonra bir mezarlık başladı:” S.F Abasıyanık;5. Etkisini gösterme: “ Kış başlarken yapraklar döküldü.” C.Uçuk; 6. Hoş olmayan bir davranışa koyulmak: “Etraftaki çocuklara gene arsızlanmaya başladılar.” O. C. Kaygılı. **Başlama!**(hoş olmayan bir söz veya davranışla ilgili olarak) “tekrarlama” anlamında emir: Gene başlama ! (TDK, 2005)

Verilen örnek cümlelerde **başla-** fiilinin yönelmeli dolaylı tümleş aldığı görülmektedir. Bu cümlelerden birini inceleyelim:

Şairliğe: **DT** on sekiz yaşında; **ZT**, gazel ve rübailerle: **ZT**, başladı : **Yk**.

Benzer birkaç cümleye de bakacak olursak:

Bu yıl çocuklar okula 12 Eylül’de başladılar.

Teze yeni başladı.

Bağ bozumuna bugünlerde başladı.

IMF heyeti temaslarına başladı.

Rolling Stones dünya turuna başladı.

Bülent Arınç temaslarına başladı.

Karadeniz TV test yayınına başladı. Bu cümlelerde de **başladı** yüklemi altı çizili kelimeleri dolaylı tümleç (yer tamlayıcısı) olarak almıştır.

Bir de şu cümlelere bakalım:

Bazen büsbütün çocuklaşarak Emeti Kadın'la şakalaşmağa başlıyorum. Y

Beni görünce bir çığlık kopardı ve aksi yöne dolu dizgin koşmağa başladı. Y

Altın başı bir çoban yıldızı gibi parıldamağa başladı. Y

O adam, orada bir yolun ortasında, şaşırmış gibi duruyor ve etrafına bakınıyor, sonra gene birkaç adım yürümeye başlıyordu. Y

Bu gruptaki cümlelerin birinci grup cümlelerden farkı burada **başla-** fiiline yönelme haliyle bağlanan grubun –mAk'lı bir isim-fiil grubu olmasıdır. Bu tip cümleleri çözümlerken yüklemi sadece **başla-** olarak mı yoksa *şakalaşmağa başla-*, *koşmağa başla-* *parıldamağa başla-* olarak mı alalım. şakalaşmağa **başla-** olarak aldığımızda bu grubu bir birleşik fiil, **başla-** fiilini de yardımcı fiil olarak değerlendirmiş oluyoruz.

Aşağıdaki örneklere anlam açısından bakıldığında **başla-** fiilinin esas anlamı ile kullanıldığı çok rahat görülebilir:

Bazen büsbütün çocuklaşarak Emeti Kadın'la şakalaşmağa başlıyorum. Y (girişmek)

Beni görünce bir çığlık kopardı ve aksi yöne dolu dizgin koşmağa başladı. Y (girişmek)

Altın başı bir çoban yıldızı gibi parıldamağa başladı. Y(olmak, oluşmak, ortaya çıkmak; doğmak)

O adam , orada bir yolun ortasında , şaşırmış gibi duruyor ve etrafına bakınıyor, sonra gene birkaç adım yürümeye başlıyordu. Y (harekete geçmek)

Nurettin Demir ve Emine Yılmaz Türk Dili El Kitabı adlı birlikte hazırladıkları eserde kelime grubu hakkında bilgi verirken bir konuya işaret etmektedirler:

Cümlede yan yana durumdaki kelimelerin bir grup oluşturup oluşturmadığını anlamının bir yolu cümledeki öge dizilişini değiştirmektir. Değiştirme sırasında birlikte hareket eden kelimeler bir grup oluşturuyor demektir (Demir- Yılmaz; 2005:201) Aşağıdaki örneği bu açıdan inceleyelim:

Ama o parasızlık dönemimde sıkıntıdan kitap okumaya başladım sayılır.

Bu cümlede **okumaya başladım** mı kelime grubudur, yoksa **kitap okumaya** mı? Bunun cevabını bulmak için öge dizilişini değiştirelim, *Ama kitap **okumaya** o parasızlık dönemimde sıkıntıdan **başladım sayılır.*** Görüldüğü gibi **kitap** kelimesi **okumaya** isim-fiilinden ayrılmayıp birlikte hareket ederken, **başladım** fiili ile **okumaya** kelimesi birlikte hareket etmemektedir. Bu da –mAyA başlamak şeklinde bir birleşik fiilin varlığını kabul etmemizi güçleştiriyor.

Ayrıca Türkçede, kelime gruplarının ana yapısında önce ana unsur, daha sonra yardımcı unsur gelirken sadece **edat gruplarında ve birleşik fiillerde** tersi bir durum göze çarpar; önce ana unsur sonra yardımcı unsur gelir. Çünkü dilin mantığı iki grupta da vazifeli unsuru ek gibi telâkki ettiği için, ana kelimenin sonuna eklemiştir. Bu sebeple edat gruplarında edatla ismin yeri kesinlikle değişmez; **Ben**

senin için ölüyorum, yerine **Ben için senin ölüyorum**, diyemeyiz. Bu açıdan birleşik fiillere de baktığımızda edat gruplarındaki kadar kesin olmasa da onlara benzer bir durumla karşılaşırız. Örneğin;

1. Sizi rahatsız etmek istemezdim. Sizi etmek rahatsız istemezdim.
2. Burada kendimi yabancı hissediyorum. Burada kendimi yabancı ediyorum his.
3. Bana biraz yardım eder misin? Bana biraz eder misin yardım?
4. Sağlıklı olduğumuz için şükreyledik. Sağlıklı olduğumuz için eyledik şükr.
5. Akşam çıkmaya hazır ol. Akşam çıkmaya ol hazır.
6. Nerdeyse gidecek olduk. Nerdeyse olduk gidecek.
7. Sen daha iyi yazabilirsin. Sen daha iyi bilirsin yaza.
8. Elimdeki süpürgeyi kapıverdi. Elimdeki süpürgeyi verdi kapı.
9. Uzun süre arkasından bakakaldık. Uzun süre arkasından kaldık baka.
10. Başımıza gelenlere herkes şaşır kaldı. Başımıza gelenlere herkes kaldı şaşır.

Yukarıdaki örneklerde görüldüğü gibi birleşik fiillerde unsurların yeri değiştirildiğinde bir kısımda tamamen bozuk bir ifade (1, 2, 5, 6, 7, 8, 9, 10), iki örnekte de devrik bir yapı ortaya çıkmaktadır (3, 4,). Burada gelmek istediğim nokta şu, eğer **başla-** fiili ile kurulan bir birleşik fiil grubu varsa, bu birleşik fiil grubunda da **başla-** yardımcı fiil konumundadır, bu durumda diğer birleşik fiillerde olduğu gibi yardımcı fiilin yerinin değişme ihtimali olmamalı veya zayıf olmalı. Asıllarında **başla-** fiilinin sonda yer aldığı bazı cümlelerdeki **başla-** fiillerinin yerlerini değiştirelim:

*Bazen büsbütün çocuklaşarak, **başlıyorum**, Emeti Kadın'la şakalaşmağa. Y*

*Beni görünce bir çığlık kopardı ve **başladı**, aksi yöne dolu dizgin koşmağa. Y*

***Başladı**, altın başı bir çoban yıldızı gibi parıldamağa. Y*

*O adam , orada bir yolun ortasında , şaşırmış gibi duruyor ve etrafına bakınıyor, sonra **başlıyordu**, gene birkaç adım yürümeye. Y*

Örneklere de görüldüğü gibi **başla-** fiilinin yeri değişince cümlede herhangi bir anlatım bozukluğu meydana gelmiyor; yalnızca devrik bir cümle kullanılmış oluyor. O hâlde **başla-** fiili ile -mAyA (-mAğA) isim-fiilinin bir grup oluşturduğunu söylemek zordur.

Durumu daha da netleştirmek için **başla-** yerine yine yönelmeli -mAk isim-fiili alan başka fiillere de bakalım. **Gözlerinden yaşlar geliyor, bir yandan da önündeki satırları okumaya çalışıyordu.** Cümlesini çözümlerken *okumaya çalışıyordu*'yu mu yüklem alacağız yoksa sadece *çalışıyordu*'yu mu? Bu cümlede **çalış-** fiili yerine gayret et- fiilini koyunca anlamda her hangi bir boşluk görmüyoruz, demek ki **çalış-** fiili yardımcı fiil olarak değil, tek başına cümlenin yükünü üzerine alan, anlamıyla cümlede yer alan bir ana unsur olarak görev almıştır. Aynı türden birkaç örneğe daha bakalım: *Mademki gelenler bizi kurtarmağa geliyormuş, bunlar kime karşı silah kullanıyorlar? Y* Bu cümlede de yüklemi, **kurtarmağa geliyormuş** şeklinde mi almalıyız yoksa **geliyormuş** olarak mı? Burada **gel-** fiilinin temel anlamı açık olarak görülmektedir, o hâlde **geliyorlarmış** kelimesi yüklem, **bizi kurtarmağa** kelimeleri de cümlenin

dolaylı tümlecidir. *Şu hâlde, bunlar, diyorum, ne yapmağa gittiler?* Y Cümlesinde de benzer durum dikkati çekiyor. Yine yüklem *yapmağa gittiler* değil *gittiler* kelimesidir. Çünkü *git-* fiili cümlenin yükünü üzerine alacak temel anlama sahiptir. Bu tipten örnekleri çoğaltabiliriz:

Akıbet, *Bekir Çavuş'a maksadımı anlatmaya muvaffak oldum.* Y

Seni almaya geldim. Y

Tıpkı *eski Türk masallarında sevgilisini aramağa çıkan* demir çarıklı aşıklar gibi, durmadan dinlenmeden gideceğim. Y

Biz sizi halife tarafından kurtarmağa geliyoruz. Y

Merak etme, işte, ben *söndürmeğe gidiyorum.* Y

Denilebilir ki, bir yılan bir kurbağayı *yutmağa çalışıyor.* Y

Konuya bir de şu şekilde bakalım, aynı cümlede yalnızca fiili değiştirelim:

1. Yaşlı kadın bebeği uyutmaya **çalıştı.**

2. Yaşlı kadın bebeği uyutmaya **geldi.**

3. Yaşlı kadın bebeği uyutmaya **gitti.**

4. Yaşlı kadın bebeği uyutmaya **uğraştı.**

5. Yaşlı kadın bebeği uyutmaya **çıktı.**

6. Yaşlı kadın bebeği uyutmaya **gayret etti.**

7. Yaşlı kadın bebeği uyutmaya **başladı.**

8. Yaşlı kadın bebeği uyutmaya **devam etti.**

Bu cümlelerde değişen sadece fiillerdir; bu durumda eğer **-mAyA başla-** fiilini birleşik fiil olarak kabul edersek, **-mAyA çalış-, gel-, git- uğraş-,çık-, gayret et-** fiillerini de birleşik fiil olarak kabul etmemiz gerekir. Hâlbuki bu fiillerin kendi anlamları ile cümlede vazife gördükleri, oldukça açıktır. Dikkat edilirse bütün bu cümlelerin ortak özelliği, yüklem anlamını tamamlayan yönelmeli ögenin **-mA** veya **-mAk** eklerinden biriyle oluşturulmuş olmalarıdır. İsim-fiili kaldırıp yerine herhangi bir isim koyunca, yüklemi tespit etmedeki tereddüt ortadan kalkıyor. Örneğin: *Çocuk yazmaya başlamıştı,* cümlesinde *yazmaya* kelimesi yerine, anlatılmak istenen şey aynı olmamakla birlikte, **yazıya** kelimesini koyunca, *Çocuk yazıya başlamıştı,* cümlesinde ise herhangi bir tereddüde mahal olmadan yüklem **başla-** fiilidir diyebiliyoruz.

Acaba **başla-** fiilinin yönelmeli isim-fiille kullanımını Banguoğlu'nun “ *Gerçekten dilimizde tıpkı tasvir fiiller kalıbında kurulmuş olup tasvir fiil anlatımı taşımayan, yani ikinci fiilin esas anlamında olan bileşiklere rastlanmakta (çıkagelmek, alakoymak)*” (Banguoğlu,1995:493) diye ifade ettiği gibi *yarı tasvir fiil* olarak kabul etmek mümkün olabilir mi ? diye bakınca ise iki farklı yön dikkat çekmektedir:

1. **başla-** fiilinin yönelmeli isim-fiille kullanımı, Banguoğlu'nun *tasvir fiili kalıbı* dediği fiil + ünlü zarf-fiil + fiil kalıbına uymamaktadır.

2. Banguoğlu'nun *yarı tasvir fiiller* diye adlandırdığı *çıkagelmek* ve *alakoymak* örneklerinde 1. fiille 2. fiilin yerini değiştirdiğimiz takdirde anlamsız olmaktadır.

Günlerden bir gün babası çıkageldi. Günlerden bir gün babası geldi çıka.

Bütün gün beni işimden alıkoydu. Bütün gün beni işimden koydu alı.

Hâlbuki yukarıda bizim bazı cümlelerle yaptığımız denemelerde **başla-** fiili ile yönelmeli isim – fiilin yerini çok rahatlıkla değiştirebilmekteyiz. Bu durumda **başla-** fiilinin yönelmeli isim-fiille kullanımına *yarı tasvir fiil* de demek mümkün görülmemektedir.

Korkmaz, Türkiye Türkçesi Grameri adlı eserinde **belirleyici birleşik fiiller** adı altında şu örneklerle yer veriyor ve birkaç örnekle sınırlı kaldığını ifade ediyor: *çıkagel-*, *alakoy-*, *alıkoy-*, *okumaya başla-*, *dolaşmaya başla-*, *yemeğe çalış-*, *dikmeye kalk-* Korkmaz, ilk iki örneğin dışında diğer örneklerin kavram karşılığını vermemiştir (Korkmaz, 2003;). Ancak Korkmaz'ın, aynı eserin isim çekim eklerinden **yönelme hali** hakkında bilgi verirken “ *Yer, yön gösteren adlar ile diğer bir kısım adlarda yer tümleci oluşturur*” dedikten sonra verdiği örnekler **belirleyici birleşik fiil** hakkında verdiği bilgi ile çelişmektedir: “*Kapısını açtı ve hayretle durakladı. Elektriği kapadığını hatırlamış ve kimin açtığını düşünmeye başlamış olacaktı.*(P. Safa Y. 105) *Genç adam sokağa çıkınca âdeta koşmaya başladı* (Y.K. Karaosmanoğlu, KK,113) Bu örneklerde **başla-** fiili yüklem, **yönelmeli isim-fiil** ise yer tümleci olarak belirtilmiştir. O hâlde –mAyA başla- diye bir birleşik fiilin varlığı konusunda Korkmaz'ın da tereddütleri vardır.

başla- fiili ve onun aldığı yönelmeli isim-fiili bir birleşik fiil yapısı içinde kabul ettiğimiz takdirde aşağıdaki örnekler için ne diyeceğiz?

okumaya ada-, *okumaya ihtiyaç duy-*, *okumaya ikna et-*, *okumaya imren-*, *okumaya kafa yor-*, *okumaya kalk-*, *okumaya kalkış-*, *okumaya karar ver-*, *okumaya koyul-*, *okumaya mani ol-*, *okumaya mecbur ol-*, *okumaya niyetlen-*, *okumaya odaklan-*, *okumaya özen-*, *okumaya özen göster-*, *okumaya sevk et-*, *okumaya teşvik et-* *okumaya uğraş-*, *okumaya üşen-*, *okumaya yardımcı ol-*, *okumaya yelten-*, *okumaya yönel-*, *okumaya zorla-*, *okumaya ağırlık ver-*, *okumaya alış-*, *okumaya ara ver-*, *okumaya cüret et-*, *okumaya çağır-*, *okumaya çalış-* *okumaya dal-*, *okumaya davet et-*, *okumaya değer er-*, *okumaya devam et-*, *okumaya diren-*, *okumaya doy-*, *okumaya düş-*, *okumaya engel ol-*, *okumaya erin-*, *okumaya gayret et-*, *okumaya geç-*, *okumaya giriş-*, *okumaya git-*, *okumaya gönder-*, *okumaya hak kazan-*, *okumaya hazırlan-*, *okumayı sürdür-*, *okumaya hız ver-* vb.

Ayrıca yüklemeli veya çıkmalı isim-fiil alan aşağıdaki örnekleri de bu şekilde birleşik fiil mi kabul edeceğiz?

okumayı bitir-, *okumayı iste*, *okumayı bırak-*, *okumaktan vazgeçmek*, *okumaktan usanmak* vb.

Meselâ *okumaya başla-* ile *okumaya devam et-* ve *okumayı bitir-* , *okumaya son ver-* arasında ne fark var?

Sonuç

Eğer **başla-** fiili ile yönelmeli isim-fiili bir *yarı tasviri fiil* (Banguoğlu, 1995;493) veya **belirleyici birleşik fiil** (Korkmaz, 2003) yahut da **modal yardımcı fiillerle kurulan fiil birleşikleri** (Gabain, 1953; 24-25) olarak alacaksak, o zaman bunu **başlamak** fiili ve birkaç fiille sınırlı tutamayız. Tasviri birleşik fiiller için bir madde daha açıp yönelmeli isim-fiillerle fiillerin birleşmesinden oluşan tasviri fiiller demek gerekir. Yukarıda örneklerini verdiğimiz diğer fiiller ve benzeri kullanımdaki fiilleri de bu başlık altında değerlendirmemiz gerekir. Fakat yaptığımız denemelerde de açıkça görülmüştür ki, bazı araştırmacıların

tasviri veya yarı tasviri fiil dediği, Gabain, Zeynalov ve Ölmez'in birleşik fiil olarak kabul ettiği fiil+ fiil birleşmelerinde 1. fiille 2. fiilin yerinin değiştirilmesi mümkün olmamaktadır. Hâlbuki **başla-** ve aldığı yönelmeli isim-fiilin yerleri cümle içinde rahatlıkla değişebilmektedir. Bütün bunlara dayanarak –mAyA (-mAğA) başla- diye bir birleşik fiilin varlığından söz edemeyiz.

Kısaltmalar

DT	: Dolaylı tümleş
ZT	: Zarf tümleşci
Yk	: Yüklem
Y	: Yaban- Yakup Kadri Karaosmanoğlu

Kaynaklar

- 📖 BANGUOĞLU, Tahsin (1995), **Türkçenin Grameri**, Ankara, TDK Yayınları.
- 📖 BAYRAKTAR, Nesrin (2004), **Türkçede Fiilimsiler**, Ankara, TDK yayınları.
- 📖 DEMİR, Nurettin-Emine YILMAZ (2005), **Türk Dili El Kitabı**, Ankara, Grafiker Yayıncılık.
- 📖 ECKMANN, Janos (1988), **Çağatayca El Kitabı** (Çeviren: Günay Karaağaç), İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları.
- 📖 ERCİLASON, Ahmet Bican (1984), **Kutadgu Bilig Grameri- Fiil**, Ankara, Gazi Üniversitesi Yayınları.
- 📖 ERGİN, Muharrem (1972), **Türk Dil Bilgisi**, İstanbul, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları.
- 📖 GABAİN, A. V. (1953), "Türkçede Fiil Birleşmeleri", **TDYA- Belleten**, Ankara, Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- 📖 GÜNEŞ, Sezai (1995), **Türk Dil Bilgisi**, İzmir.
- 📖 HACIEMİNOĞLU, Necmettin (1992), **Türk Dilinde Yapı Bakımından Fiiller**, Eskişehir, Kültür Bakanlığı Yayınları/1348.
- 📖 HATİPOĞLU, Vecihe (1982), **Dilbilgisi Terimleri Sözlüğü**, Ankara, A:Ü: Dil Tarih Coğrafya Fakültesi Yayınları.
- 📖 KARAHAN, Leyla (2005), **Türkçede Söz Dizimi**, Ankara, Akçağ Yayınları.
- 📖 KORKMAZ, Zeynep (1992), **Gramer Terimleri Sözlüğü**, Ankara, TDK Yayınları.
- 📖 _____ (2003), **Türkiye Türkçesi Grameri (Şekil Bilgisi)**, Ankara, TDK Yayınları.
- 📖 ÖLMEZ, Zuhâl (2003); "Çağataycada Yardımcı Eylemler ve Deyimler Üzerine", **Mustafa Canpolat Armağanı** (Yayımlayanlar Aysu Ata - Mehmet Ölmez), Ankara, Şafak Matbaası.
- 📖 ŞİMŞEK, Rasim (1987), **Örneklerle Türkçe Sözdizimi**, Trabzon, Kuzey Gazetecilik ve Matbaacılık ve Ambalaj San. A.Ş.
- 📖 TDK Türkçe Sözlük: <http://www.tdk.gov.tr/TKKSOZLUK/SOZBUL>.
- 📖 TOPALOĞLU, Ahmet (1989), **Dil Bilgisi Terimleri Sözlüğü**, İstanbul, Ötüken Neşriyat A. Ş.
- 📖 ZEYNALOV, F. R. (1986), "Türk Dillerinde Birleşik Eylem Meselesi", **İ. Ü. Edebiyat Fakültesi Türk Dili Edb. Dergisi**, C: 24-25, 980-1986, İstanbul, Edebiyat Fakültesi Basımevi.
- 📖 ZÜLFİKAR, Hamza (2005), "Doğru Yazalım, Doğru Konuşalım", **Türk Dili**.